

A szöveg mint partitúra

Csehy Zoltán: *Aritmikus képzelet. Avantgárd zene, chance poetry és epikus gravitáció Cselényi László műveiben*
Budapest, Pesti Kalligram, 2021, 180 oldal

Az irodalmi kánon alakulása sokszor esetlegesnek tűnik, mert bonyolult, sokrétű összefüggések alapján működő és éppen ezért nem is teljesen átlátható mechanizmusok irányítják. A kanonizált szerzők listája nincs kőbe vésve, a centrumból a perifériára lehet kerülni, az elfeledettségből pedig elvileg bármikor be lehet lépni a középpont legfontosabb alkotói közé. A kanonizációs folyamathoz egy adott szerző szövegeinek befogadástörténete, kortárs kritikája, majd későbbi értelmezései nagyban hozzájárulnak. A József Attila-díjas Cselényi László költészete annak ellenére marad(t) ki a legfontosabb lírai kánonokból, hogy már három önálló monográfia született róla: Bohár Andrásé (*A megírhatatlan költemény*, 2005), Pomogáts Béláé (*Cselényi László*, 2007) és Vilcsek Béláé (*Cselényi László élete és életműve*, 2016). A viszonylag gazdag recepció és a három monográfia azonban nem volt elég ahhoz, hogy a szlovákiai magyar költő izgalmas és experimentális munkásságát el tudja mozdítani a XX. századi magyar irodalom különböző kánonjainak peremvidékéről. Ez a viszonylagos „ismeretlenség” nehezen magyarázható, hiszen Cselényi kísérletező, rengeteg hatást befogadó költészete rendkívül sűrű, rétegzett világot alkot, és sokféle értelmezői közösség számára, sokféle interpretációs módszerrel megközelíthető.

Csehy Zoltán idén megjelent monográfiája is ezt bizonyítja – a Pesti Kalligram Kiadó gondozásában megjelent *Aritmikus képzelet* című kötet ugyanis Cselényi költészetét elsősorban a kortárs zenei és irodalmi mozgások felől interpretálja, de a zárszóban több olyan lehetőséget (hálózatelmélet, képzőművészet vagy a poszthumán esztétika felőli olvasatok) felvet, amelyekkel a lírai életmű szintén termékenyen megközelíthető. Csehy többféle okot sorol fel, hogy Cselényi – gazdagsága, rétegzettség, intermedialitása ellenére – miért „nincs súlyának megfelelő magabiztossággal jelen irodalmi tudatunkban”. A legalapvetőbb magyarázat az lehet, hogy ez a szövegvilág távolról sem hagyományos líra. A montázs és a kollázs e költészet alapformája, a versekbe interjúrészletek, idézetek, roncsolt szövegrészek illeszkednek, ezáltal palimpszeszt jellegűvé válnak. A zenei narratívák jelenléte, az

interaktív játékok, az értelemkioltó vagy -sokszorozó eljárások mind az olvasó aktív közreműködésére tartanak számot a befogadás során. Ez sokak számára elidegenítő lehet, ugyanakkor épp ezért a szokásosnál kreatívabban, többféle szempontokból értelmezhető ez a szöveguniverzum. Vagy ahogyan a monográfia szerzője megfogalmazza: „A konzervatív stratégiákhoz szoktatott, elkényeztetett mai olvasó kicsit elveszettnek érezheti magát ekkora kisajátított és újrastrukturált szövegkinálat láttán, de akár valamiféle szabadságérzettel feltöltődve, kreatívabban is nyúlhat ehhez a költészethez, mint általában szokás.” (12.) Az olvasó komfortzónából való kibillentése azonban csak az egyik oka a relatív mellőzöttségnek. A másik ok Csehy szerint a „neoavantgárd gesztusrendszer kikopása” az uralkodó lírai nyelvből, illetve az avantgárd muzealizálódása, tulajdonképpen zárvánnyá válása. Cselényit a neoavantgárd irodalomtörténeti címke alá sorolták (Esterházy Péter mondta róla, hogy „ő talán a legkitartóbb, legelszántabb avantgárd költőnk”), és ennek az irányzatnak az alkotói későbbi hatásukat tekintve nem igazán jelentősek, ezért egyre inkább belekövesednek az irodalomtörténeti hagyományba; alkotásaik már nem élő szövegek, nem lépnek párbeszédre a későbbi művekkel. Éppen ebből az élettelenégből próbálja meg kiléptetni Cselényi munkásságát Csehy Zoltán kiváló könyve, amely igyekszik leporolni ezt az életművet, és a kortárs zenei és irodalmi tendenciák felől olvasni a korpuszt. „Cselényi életművét ki is szabadítja a neoavantgárd immár muzealizálódó irodalmi kereteiből, s részint a kortárs zenei mozgások újabb paradigmáihoz közelítve, részint a kortárs irodalmi mozgások felől aktuális olvasási stratégiákat is felvillant.” (9.)

A kilenc fejezetre osztott kötet időrendben tárgyalja az életművet, a költői indulástól a közelmúltig, és elsődleges értelmezési kerete mindvégig a zene. A zeneművészetben tájékoztatlanabb olvasó (mint jómagam) ijedten kezd neki az olvasásnak, de Csehy logikus, kristálytisza, példákkal teli szövegvezetése érthetővé és jól követhetővé teszi a monográfiát. A sokszor kaotikusnak, rendezetlennek, véletlenszerűnek tűnő Cselényi-versekben megtalálja a rendet, a harmóniát, mégpedig éppen a zenei

struktúrák megjelenésében. A Cselényi-recepció és -szakirodalom is nagyon bőségesen jelenik meg a monográfiában, igyekezik felhasználni az eddigi megállapításokat, értelmezéseket. Ezeket használja alapnak, hogy aztán erre építse fel saját interpretációját. A kötet alapvető „axiómája”, hogy minden kompozícióban tetten érhető a zenei szerkesztésmód, és bár az *Einstein* című, ars poeticaként is olvasható költemény ennek ellentmondani látszik („menekülni a tételek / százszor megértett formák börtönéből / ahogy az emlék menekül a megkövesítő időtől”), ha alaposabban megvizsgáljuk (és ezt teszi Csehy Zoltán is), a sorok mögött fellelhető a struktúra, a rendezettség. A nyelvben való tobzódás, a szövegjelleg a legfontosabb jegyei ennek a költészetnek, és Cselényi kísérleti szövegeit a monográfus nagyon sokszor a partitúra metaforával jelöli. Ennek értelmében a kötetekbe kerülő textusok nem kész szövegek, „csak” partitúrák, amelyeket az olvasónak kell befejezetté, véglegessé tennie. Nem hagyományos műalkotásokkal találkozunk, hanem lehetőségekkel, amelyek használati utasításként szolgálhatnak ugyan, de a műalkotás ez esetben bennünk, befogadóknak válik késszé. Csehy ezzel kapcsolatban Tözsér Árpádot idézi, aki szerint Cselényi Lászlót „a befejezett költemény előtti »piszkozatok« költészete, az ún. szövegelőttés (az avant-texte) poézise érdekelte” (53.), a kész, befejezett műalkotás távont állt költői gyakorlatától.

A lineáris szerveződést és lezárttságot kereső olvasásnak ellenálló, a nyelvi játékokra, a nyelv elemeinek kombinatorikájára építő, befejezetlen művekben a zene segítségével vág rendet a költőként és irodalomtörténészként is jelentős monográfus. Elsősorban Iannis Xenakis, Pierre Boulez, Luciano Berino, Terry Riley, Karlheinz Stockhausen és Bartók Béla kompozíciós eljárásainak hatását vizsgálja az egyes szövegekben. A felsorolt zeneszerzők elgondolásai, zenei struktúrái kerülnek át (sok egyéb mellett) Cselényi szövegeibe, az említett alkotók zenepoétikája hagyja rajta a bélyegét az alkotásokon. Miként tud ez megvalósulni, hogyan hatnak a zenei szerkezetek és szerveződésmódok a szövegekre, a szerző nagyon alapos, strukturális elemzéseken keresztül mutatja be kötetről kötetre, versről versre.

Zenei előismeretek hiányában a kötet nehezen befogadható. Nem a nagyközönségnek szól, hanem a szűkebb szakmának szánt tudományos munka, amely inspirálhatja az olvasót a zenei struktúrák felé fordulásban. Másrészt jó mintát és módszertant ad az irodalomtörténeti kutatásokhoz, speciális megközelítésmódok kibontásához. Legfontosabb célkitűzését pedig hiánytalanul megvalósítja: Cselényi László költészetére irányítja a figyelmet, megmutatja e lírai életmű sokszínűségét, kiaknázatlanságát, és megerősíti, részben talán át is értelmezi a most nyolcvanhárom esztendőös költő helyét az irodalomtörténetben.